Лариса Мистецька,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності А6 Спеціальна освіта
Житомирського державного університету імені Івана Франка

Віта Павленко,
докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри професійно-педагогічної, спеціальної освіти,
андрагогіки та управління
Житомирського державного університету імені Івана Франка

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ

Мовлення є одним із провідних механізмів становлення особистості дитини, засобом пізнання навколишнього світу, спілкування, регуляції поведінки та засвоєння соціального досвіду. Через мовлення дитина не лише передає інформацію, а й формулює власні думки, встановлює взаємозв'язки між предметами та явищами, планує діяльність, висловлює емоції та взаємодіє з іншими людьми. Системне розуміння мовленнєвого розвитку передбачає взаємопов'язаний розвиток його різних компонентів і врахування індивідуальних особливостей дитини [1].

У молодшому шкільному віці сформованість мовленнєвої діяльності безпосередньо впливає на здатність учня розуміти інструкції, висловлювати власну думку, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, читати, писати, працювати в групі та брати участь у спільній діяльності. Для дітей з особливими освітніми потребами ця проблема набуває особливої значущості, оскільки мовленнєві труднощі можуть поєднуватися з особливостями уваги, пам'яті, мислення, емоційної регуляції та соціальної взаємодії.

Теоретичним підґрунтям дослідження є культурно-історичний підхід, відповідно до якого мовлення відіграє важливу роль у розвитку вищих психічних функцій, регуляції поведінки та опосередкуванні пізнавальної діяльності дитини. Отже, корекція мовлення має бути спрямована не лише на виправлення окремих звуків чи збагачення словника, а на розвиток цілісної мовленнєво-комунікативної діяльності.

Сучасний розвиток інклюзивної освіти актуалізує необхідність створення такого освітнього середовища, у якому дитина з ООП не лише отримує доступ до навчання, а й має реальні можливості бути активним учасником освітнього процесу. Важливими умовами цього процесу є диференціація навчання, адаптація способів подання інформації, урахування індивідуальних можливостей дитини та командна взаємодія фахівців [2].

Актуальність проблеми визначається також необхідністю поєднання досягнень вітчизняної логопедії, спеціальної та корекційної педагогіки із сучасними технологіями. Традиційні логопедичні вправи залишаються важливими, однак їхня ефективність може підвищуватися за умови використання інтерактивних технологій, диференційованого підходу та міждисциплінарної взаємодії [3].

Однією з провідних сучасних тенденцій є перехід від вузького розуміння корекції як виправлення окремих мовленнєвих дефектів до комплексної підтримки мовленнєво-комунікативного розвитку. У центрі роботи перебуває дитина, її потреби, сильні сторони, темп засвоєння матеріалу та зона найближчого розвитку.

Перспективним напрямом є використання мнемотехніки та наочного моделювання. Мнемотаблиці, піктограми, серії сюжетних картинок і графічні схеми допомагають дитині утримувати послідовність подій, активізувати словник, будувати речення та переказувати текст.

Логоритміка поєднує рух, слово, музику та ритм, завдяки чому сприяє розвитку слухової уваги, координації, темпу й плавності мовлення. Казкотерапія та рольові ігри створюють безпечний простір для мовленнєвої ініціативи, стимулюють діалогічне мовлення та допомагають дитині моделювати соціальні ситуації.

Окреме місце посідають засоби альтернативної та доповнювальної комунікації (ААС). Візуальні символи, картки, комунікативні таблиці та інші засоби можуть використовуватися як додаткова опора для формування комунікативного наміру, розуміння зверненого мовлення та розвитку функціональної комунікації [4].

Сучасний корекційний процес активно використовує інформаційно-комунікаційні технології. Цифрові вправи, інтерактивні завдання, візуалізація звукового та мовленнєвого матеріалу дають змогу урізноманітнити заняття та забезпечити швидкий зворотний зв'язок. Водночас ІКТ не повинні замінювати живе спілкування, а мають сприяти перенесенню сформованих навичок у реальні комунікативні ситуації [3].

Важливою тенденцією є також посилення ролі батьків та інших учасників команди психолого-педагогічного супроводу. Ефективність корекційної роботи значною мірою залежить від системності застосування методів, узгодженості дій фахівців та можливості перенесення сформованих умінь із корекційного заняття у повсякденне життя.

Теоретичний аналіз засвідчив, що діти з ООП є неоднорідною групою, а тому потребують не уніфікованої, а диференційованої допомоги. При ФФНМ провідними є труднощі фонетико-фонематичного рівня: недостатня сформованість звуковимови, фонематичного сприймання, аналізу й синтезу. За ЗНМ спостерігається системне недорозвинення мовлення, що охоплює фонетико-фонематичний, лексичний і граматичний компоненти, а також зв'язне мовлення [1].

Для дітей із ЗПР характерними можуть бути труднощі довільної регуляції, недостатня сформованість лексико-граматичної системи, обмеженість мовленнєвої ініціативи та складнощі побудови розгорнутого висловлювання. Це підтверджує необхідність диференційованої організації корекційної роботи з урахуванням специфіки мовленнєвих і пізнавальних труднощів дитини.

На основі результатів діагностики було розроблено п'ятимодульну корекційно-розвиткову програму. Її концептуальними засадами стали системність, доступність, диференціація, наочність, поступовість, позитивне підкріплення, активізація самостійності дитини та міждисциплінарна взаємодія.

Перший напрям роботи був пов'язаний із формуванням фонетико-фонематичних процесів; другий – зі збагаченням і активізацією словника та формуванням граматичних категорій; третій – із розвитком зв'язного мовлення; четвертий – із розвитком комунікативної компетентності та мовленнєвої ініціативи; п'ятий – з інтеграцією сучасних засобів підтримки, зокрема мнемотехніки, логоритміки, казкотерапії, ААС та цифрових інструментів.

Позитивна динаміка результатів дослідження засвідчила доцільність комплексного підходу. Водночас важливо враховувати, що ефективність окремого методу визначається не його формальною інноваційністю, а відповідністю потребам конкретної дитини, системністю застосування та можливістю перенесення сформованої навички в реальну комунікацію.

Отже, мовленнєвий розвиток є системоутворювальним компонентом загального психічного й соціального розвитку дитини. Мовленнєві труднощі дітей з ООП мають різну структуру та механізми, тому ефективна допомога має будуватися на основі індивідуального мовленнєвого профілю.

Дослідження засвідчило доцільність поєднання традиційних логопедичних методів із сучасними технологіями – мнемотехнікою, логоритмікою, казкотерапією, ігровими, сенсорними та цифровими засобами, ААС та міждисциплінарною взаємодією. Визначальним чинником ефективності сучасної технології є не сама її інноваційність, а відповідність потребам конкретної дитини, системність застосування, доступність завдань і можливість перенесення сформованої навички у реальну комунікативну ситуацію. Сучасні тенденції розвитку мовлення дітей з ООП передбачають поєднання традиційних логопедичних методів з інтерактивними, наочними, ігровими й цифровими засобами, застосування альтернативної та доповнювальної комунікації, а також міждисциплінарну взаємодію. Ефективність корекційної роботи визначається насамперед її відповідністю індивідуальним потребам дитини, системністю та можливістю застосовувати сформовані мовленнєві навички в реальних комунікативних ситуаціях (табл. 1).

Практичним результатом роботи стала п'ятимодульна корекційно-розвиткова програма для молодших школярів із ЗНМ, ФФНМ та ЗПР. Результати контрольного етапу засвідчили позитивну динаміку за всіма досліджуваними блоками, що підтверджує перспективність комплексного диференційованого підходу до мовленнєвої підтримки дітей з ООП.

Таблиця 1

Сучасні тенденції розвитку мовлення у дітей з ООП

№	Провідні тенденції	Методи та засоби	Основне спрямування
1.	Комплексний підхід	Логопедичні вправи, розвиток фонетико-фонематичних процесів, словника, граматичної будови та зв'язного мовлення.	Формування цілісної мовленнєво-комунікативної діяльності.

Продовження таблиці 1

2.	Індивідуалізація та диференціація	Добір завдань з урахуванням мовленнєвих і пізнавальних особливостей дітей із ФФНМ, ЗНМ та ЗПР.	Забезпечення відповідності корекційної роботи індивідуальним потребам дитини.
3.	Мнемотехніка та наочне моделювання	Мнемотаблиці, піктограми, сюжетні картинки, графічні схеми.	Активізація словника, побудова речень, формування вмінь переказувати тексти.
4.	Логоритміка	Поєднання руху, мовлення, музики та ритму.	Розвиток слухової уваги, координації, темпу й плавності мовлення.
5.	Казкотерапія та рольові ігри	Робота з казками, сюжетно-рольові ігри, моделювання соціальних ситуацій.	Стимулювання мовленнєвої ініціативи та діалогічного мовлення.
6.	Інформаційно-комунікаційні технології	Цифрові вправи, інтерактивні завдання, візуалізація мовленнєвого матеріалу.	Урізноманітнення занять і забезпечення оперативного зворотного зв’язку.
7.	Розвиток комунікативної компетентності	Діалогічні вправи, спільна діяльність, ситуації для самостійного висловлювання.	Формування комунікативної ініціативи й уміння взаємодіяти.
8.	Командна взаємодія та залучення батьків	Співпраця логопеда, педагогів, інших фахівців і родини.	Узгодження корекційних дій та перенесення сформованих умінь у повсякденне життя.
9.	Модульна організація корекційної роботи	Розвиток фонетико-фонематичних процесів; словника й граматики; зв’язного мовлення; комунікативної компетентності; використання сучасних засобів підтримки та ін.	Забезпечення послідовного та системного розвитку різних компонентів мовлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богуш А. М., Мартиненко І. В. Діти з порушеннями мовленнєвого розвитку: від діагностики до корекції. Київ : Слово, 2016. 312 с.

2. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі: навчально-методичний посібник. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 304 с.

3. Компанець Н. М. Ефективність міждисциплінарного підходу в корекційно-розвивальній роботі з дітьми з ООП: порівняльний аналіз. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2021. Вип. 18. С. 27–38.

4. Балик Н. Р., Шмигер Г. П. Альтернативна та доповнювальна комунікація в роботі з дітьми з особливими потребами: метод. посіб. Тернопіль : Навчальна книга, 2018. 128 с.